

Надія МИХАЛЬЧУК

І Т І ВООВ І Т ААОЕІ АІ АІ АІ ДАО О НЕНОАІ ² ÇАААÇІ А×АІ І В
О²І АІ НІ АІ - ААÇІ АЕЕ ААДÆААЕ

Розкрито проблеми забезпечення фінансової безпеки держави у сфері оподаткування. Обґрунтовано роль податкової заборгованості як чинника фінансової безпеки держави. В межах цього контексту сформульовано дефініції «податковий борг» та «податкова заборгованість».

Solved the problem of providing financial security in the area of taxation. The role of tax arrears as a factor in the financial security of the state and within this context formulated definition «tax debt» and «tax arrears».

Економічні реалії сучасної України неминуче приводять науковців та практиків до необхідності дослідження низки безпекових проблем. Гарантування безпеки усіх сфер життєдіяльності держави, зокрема її фінансової системи, не може залишатися осторонь пріоритетних напрямів державного управління, політики, науки. Варто зазначити, що багато фінансових проблем у національній економіці вивчені недостатньо, оскільки сучасна фінансова система країни і фінансова думка формуються паралельно з тими змінами, що відбуваються в економіці загалом. Так, у нашій державі спостерігається недонадходження запланованих доходів до бюджетів усіх рівнів через накопичення податкового боргу на фоні масових податкових правопорушень. Загрози такої ситуації важко переоцінити, адже податки є не лише основним джерелом наповнення казни держави, а й ланкою, що пов'язує її зі суб'єктами господарювання. Проблема податкового боргу, що зачіпає глибинні питання оподаткування, на даний час вивчається переважно в прагматичній площині. З огляду на це виникає потреба встановлення не лише його кількісних характеристик, а й з'ясування сутнісних особливостей, закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків, які зумовлюють існування та діалектику явища податкового боргу як чинника фінансової безпеки України.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження формують напрацювання зарубіжних та вітчизняних вчених, які висвітлили широке коло проблем. Зокрема, серед зарубіжних фахівців, що займалися вивченням податкового боргу, можна виокремити праці Л. Грініна, В. Князева, М. Олсона, В. Пушкарьову, Д. Черніка. Вітчизняний науковий доробок з цієї теми репрезентують такі науковці, як О. Годованець, О. Десятнюк, П. Дуравкін, Г. Ісаншина, А. Крисоватий, О. Марченко, С. Онишко, І. Таранов, О. Тимченко та ін. Важливий внесок у розроблення теоретичних основ фінансової безпеки зробили О. Барановський, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Єрмошенко, Б. Карпінський, В. Коваленко, В. Козюк, Р. Лисенко, В. Мартинюк, В. Міщенко, В. Мунтіян, С. Науменкова, А. Сухоруков. Незважаючи на високий ступінь опрацювання вказаної тематики, зазначимо, що дослідження податкової складової фінансової безпеки на даний час представлено фрагментарно. Окремі питання досліджені О. Грачовим, В. Іщенковим, І. Тарановим. Однак роль податкового боргу в забезпеченні фінансової безпеки держави залишається невстановленою, тому наукові дослідження окресленої проблеми набувають неабиякої актуальності.

Мета і завдання дослідження полягають у розробленні теоретичних підходів до визначення податкового боргу як дестабілізуючого чинника фінансової безпеки держави.

Оперувати такою багатоаспектною категорією, як «безпека» дещо складно, оскільки науковці досі не сформулювали єдину дефініцію. Це пов'язано передусім із тим, що наукові дослідження у напрямку безпекознавства є порівняно молодими. Вони почали розвиватися у 30-х рр. ХХ ст., коли увага світової спільноти загострилася на потужній кризі, що виникла у США, охопила інші держави й отримала назву Велика депресія. Відтак виникла необхідність оперативного реагування на загрозу такого

масштабу в межах національних економік. Пік інтересу до економічної безпеки у західних державах припадає на кінець 1980-х – початок 1990-х рр. Передумовами цього стали: валютна і структурна кризи 1970-х рр., боргова криза 1980-х рр. та розпад СРСР на початку 1990-х рр.

В українському законодавстві закріплені лише такі поняття, як «національна безпека» та «економічна безпека», описані загрози, критерії, індикатори та порогові значення економічної безпеки. Проте незважаючи на те, що фінансову безпеку зараховують до складових економічної безпеки, її визначення відсутнє. В наукових колах підходи до фінансової безпеки надзвичайно різняться, як і до категорії «фінанси», тому вченим складно претендувати на її виключне трактування.

Розпочнемо дослідження з тези, що фінансова безпека – це структурний елемент економічної безпеки, тому проаналізуємо це поняття дедуктивним шляхом від аналізу поняття «економічна безпека».

Методологічно ця категорія походить від поняття «національна безпека». Це знайшло своє втілення у Законі України «Про основи національної безпеки України», де закріплено нормативно-правові засади національної безпеки, принципи її забезпечення, виокремлено загрози національним інтересам і національній безпеці, зокрема ті, що стосуються економічної сфери. Національна безпека в цьому Законі розглядається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої досягнуто стабільного суспільного розвитку, вчасне попередження, ідентифікація та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [1].

Система національної безпеки держави виконує ряд конкретних завдань, на які покладається значне функціональне навантаження. Її зміст – у забезпеченні суверенності нації та реалізації всіх похідних видів безпеки, в тому числі економічної. Оскільки виробництво, розподіл та перерозподіл матеріальних благ закладають основи життєздатності суспільства, не виникає сумніву у базовій ролі економіки в усіх сферах діяльності, а відтак не виникає сумнівів і щодо статусу економічної безпеки.

С. Юрій пропонує пов'язати стан економічної безпеки з такими поняттями, як «інтереси» (національні, державні, індивідуальні, корпоративні, суспільні та ін.); «стійкість» (національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи тощо); «незалежність» (економіки від зовнішніх ринків, вироблення національної економічної стратегії без зовнішнього впливу); «відтворення» (головним життєво важливим інтересом в економічній сфері для суб'єкта будь-якого рівня – від особи до держави – є відтворення свого існування) [2].

Відштовхуючись від процесу відтворення як ключового процесу в господарському житті людини, доходимо до найбільш узагальненого визначення фінансів. Отже, фінанси – це система економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, а в певних умовах і національного багатства, з метою формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і держави і використання їх на розширене відтворення та задоволення інших суспільних інтересів і потреб [3].

Не забезпечивши стійкої фінансової безпеки, практично неможливо вирішити жодне із завдань, поставлених перед державою, адже її реальні можливості зумовлюються обсягом фінансових ресурсів. Узагальнену оцінку її фінансового стану дають показники зведеного бюджету, в якому фіксуються утворювані фінансові ресурси та напрями їхнього використання у секторах вітчизняної економіки. На даний час основними джерелами фінансових ресурсів України є: дохідна частина бюджетів усіх ланок та надходження до цільових фондів; прибуток у розпорядженні підприємств; кошти, отримані в результаті амортизаційних відрахувань.

Існує кілька ключових позицій, що характеризують це поняття, а саме: ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин; рівень забезпеченості кожного із суб'єктів економічної діяльності фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їхніх потреб, і реалізації покладених на них функцій; стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митної та фондової систем, здатний забезпечити фінансову стійкість та ефективне функціонування національної економічної системи в режимі її зростання; якість фінансових інструментів та послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань [4].

У працях західних економістів, таких як Г. Вуд та В. Аллен, фактично ставиться знак рівності між фінансовою безпекою і фінансовою стабільністю на макроекономічному рівні [5, с. 54]. Інакше кажучи, основа фінансової безпеки держави полягає у стабільності її фінансової системи.

Характерною особливістю сучасної російської економічної думки, яку, наприклад, репрезентують роботи В. Бурцева, є трактування поняття фінансової безпеки як спрямування фінансової системи на економічний розвиток [6].

А. Сухоруков вважає, що фінансова безпека – це стан захищеності держави у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, який забезпечує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку та обслуговування фінансових зобов'язань [7, с. 12].

Дефініція, запропонована О. Василюком, визначає фінансову безпеку як «надійну захищеність фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз» [8, с. 807]. З позиції С. Козлова фінансова безпека держави розуміється як стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [9, с. 47]. Російський економіст Г. Вечканов не зараховує фінансову безпеку до структурних елементів економічної безпеки, а розглядає її вплив на економічну безпеку в площині таких складових, як податкова, бюджетна та грошово-кредитна системи [10].

В Концепції економічної безпеки, запропонованій В. Гейцем, фінансову безпеку ототожують зі стабільним розвитком фінансової системи країни та її стійкістю до негативних зовнішніх і внутрішніх загроз. Головним показником фінансової безпеки є стабільний розвиток фінансової системи країни та усіх її ланок [11, с. 29]. На думку С. Кульпінського, поняття «фінансова безпека» – це цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики, спрямований на досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату [12, с. 35].

Отже, узагальнюючи всі запропоновані визначення, можемо зазначити, що фінансова безпека є центральною ланкою системи економічної безпеки держави, що безпосередньо здійснює вплив на інші її складові. Попередження негативного впливу фінансових чинників на економічну ситуацію в державі власне і виступає предметом фінансової безпеки. Однак не применшуючи внеску згаданих дослідників, зазначимо, що ці дефініції, на наш погляд, надто узагальнені й сконцентровані на поняттях «стабільність», «надійність», «збалансованість», які в свою чергу також важко піддаються однозначному трактуванню, а також кількісному чи статистичному виміру. Разом із цим, не приділяється належна увага вирішальному, на нашу думку, аспекту – забезпечення повноти і стабільності надходження ресурсів, незважаючи на потенційні загрози. Цей підхід приводить нас до необхідності визначення та аналізу критеріальних вимог до побудови системи фінансової безпеки. Такі критерії втілилися в системі конкретних загроз, чинників та індикаторів.

Науковці дають неоднозначні визначення загроз та індикаторів фінансової безпеки, однак слід зазначити, що стосовно взаємної зумовленості цих понять сумнівів не виникає.

Основними загрозами фінансовій безпеці України є [13]: недостатність фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання для забезпечення відтворювального процесу; незавершеність законодавства у фінансовій сфері; слабкість грошово-кредитної системи; відсутність цілісної стратегії іноземного інвестування; низький рівень соціально-трудова відносин, соціальної спрямованості економіки; розбалансованість структури зовнішньої торгівлі, значний обсяг зовнішнього боргу.

Незважаючи на існування думок щодо тотожності індикаторів економічної безпеки та фінансової безпеки як її складової, О. І. Барановський у своєму дослідженні слушно зазначає, що «відмінною особливістю індикаторів економічної й фінансової безпеки є їхнє порогове (мінімальне, максимальне, гранично припустиме) значення» [14, с. 94].

У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України від 02.03.2007 р. виділено окремий блок як щодо індикаторів, так і їхніх порогових значень у контексті окремих елементів фінансової безпеки. На нашу думку, в ній цілком логічно до основних індикаторів, які дають змогу охарактеризувати фінансову безпеку держави, зараховано індикатори бюджетного сектору, серед яких дефіцит державного бюджету, з якого впливає розмір його дохідної частини.

Такої ж думки дотримується і ряд науковців. Зокрема, О. І. Барановський вважає, що «фінансові індикатори характеризують тенденції розвитку фінансової та грошово-кредитної системи держави, що склалася, з точки зору її відповідності вимогам економічної безпеки держави». До їхнього переліку зараховано дефіцит бюджету [14, с. 90].

Перелік індикаторів, який ґрунтується на стані забезпеченості держави та населення матеріальними, трудовими і фінансовими ресурсами, запропоновано Г. Пастернак-Таранушенко [15, с. 16].

Великий масив індикаторів фінансової безпеки, який дозволяє дати оцінку її стану в статистиці та розвитку, запропонував М. М. Єрмошенко [16, с. 56]. Серед них чільне місце відведено індикаторам

бюджетного сектору: дефіциту бюджету та доходам бюджету, серед яких автор виділяє податок на прибуток, податок на додану вартість, акцизний збір, прибутковий податок, доходи від зовнішньоекономічної діяльності тощо); доходам загалом у відсотках до ВВП; видатки (за укрупненими статтями бюджету); фінансуванню дефіциту.

Варто зазначити, що І. Ластовченко пропонує розмежувати фінансові показники на макроекономічні, зведені та індивідуальні. Так, серед макроекономічних фінансових показників одними з найважливіших є загальний обсяг фінансових ресурсів держави та загальний обсяг доходів.

Дефіцит державного бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами. Рівень дефіциту державного бюджету визначається з позицій фінансової безпеки на кожен рік як відношення обсягу дефіциту до обсягу ВВП [2].

Підсумовуючи, доходимо висновку, що одним із ключових індикаторів фінансової безпеки є обсяг фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні держави, основне місце серед яких відведено податкам. Крім цього, цей індикатор показує зворотний зв'язок і залежність держави від платників податків. Отже, податкові надходження одночасно є ресурсом та інструментом забезпечення фінансової безпеки, а також фактором ризику і залежності. Відтак можемо констатувати, що неповнота і невчасність надходження податків до бюджетів усіх рівнів є прямою загрозою фінансовій безпеці держави. Роль податкових платежів як ресурсу чи ризику визначається конкретними умовами, етапом економічного розвитку, особливостями економічної політики держави тощо.

Проаналізуємо, що охоплює категорія «ризик». Найперше, це певна невизначеність, нечіткість умов (виявленню випадку податкового боргу передують порушення порядку розрахунків платника з бюджетом); несприятлива ситуація та потенційні збитки (податкова заборгованість – це в будь-якому випадку фінансові втрати для бюджету); зацікавлена та компетентна особа, що має здійснювати вибір (створення боргу – наслідок умисних чи несвідомих дій з боку суб'єкта); рейтингове оцінювання результатів вибору (кожен із випадків неплатежу підлягає обліку та аналізу як з боку компетентного органу, так і з боку боржника).

Ризики процесу оподаткування викликані передусім конфліктністю інтересів у процесі розподілу новоствореного продукту між платником та державою. У людській природі закладене прагнення до мінімізації втрат, а податки – ніщо інше, як різновид витрат. Держава натомість планує стабільні надходження протягом року, що закріплює у бюджеті, і прагне отримати заплановані доходи в не менших, ніж заплановано, обсягах, а також здійснює пошук джерел додаткових надходжень.

В. В. Вітлінський, О. В. Редич дають доволі влучне визначення податкового ризику з позиції держави. На думку вчених, це економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття відповідальними суб'єктами управління процесами оподаткування невизначеності кінцевого результату їхньої діяльності щодо забезпечення надходжень коштів до державного бюджету внаслідок можливого впливу ряду об'єктивних та/або суб'єктивних зовнішніх і внутрішніх факторів, неефективного адміністрування податків і порушень податкового законодавства платниками податків. Однак ми вважаємо, що ризик може існувати, незважаючи на його сприйняття та усвідомлення працівниками Міністерства доходів і зборів України, що часто має місце при виникненні податкової заборгованості.

Вітчизняна система оподаткування на даному етапі характеризується рядом дестабілізуючих явищ, внаслідок чого зростають податкові втрати. Серед причин такої тенденції виділяємо: порушення норм податкового законодавства платниками; несплата податків через хиткий фінансовий стан платників податків; використання широкого спектра схем ухилення від сплати податків; нестабільність державного управління, корупція; доволі ліберальна форма відповідальності суб'єктів господарської діяльності.

Наведені аргументи обґрунтовують теоретичну та практичну необхідність у структурі фінансової безпеки з-поміж інших її складових (страхова, кредитна, валютна, грошова, зовнішньоекономічна, бюджетна, фондова) виділити податкову безпеку. Логічно виникає питання про належність податкової безпеки до бюджетної, однак ми вважаємо, що сфера її дії достатньо широка, щоб існувати самостійно, до того ж вона забезпечує фінансовими ресурсам практично усі інші складові елементи.

Незважаючи на те, що податкова безпека розглядається нами в площині державного управління, ми переконані, що вона має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави та індивідуальні чи корпоративні інтереси платників податків. За умови досягнення такого балансу проблема фіскальної достатності, що є фундаментальною для досягнення фінансової безпеки, може бути вирішена.

Варто зазначити, що на сьогодні в Україні не створено ґрунтовної наукової бази і взагалі не закладено нормативно-правову основу формування системи податкової безпеки держави. Виходячи з цього, актуальною є проблема розроблення заходів із забезпечення держави оптимально необхідним обсягом податкових надходжень. Одним із найважливіших критеріїв, що характеризують стан фінансової стійкості країни, є рівень збирання податків.

Аналогічну думку висловлює І. М. Таранов стосовно того, що рівень фінансової безпеки держави зумовлений багатьма факторами, чільне місце серед яких посідають бюджетна безпека як стан платоспроможності держави і боротьба з фінансовими правопорушеннями. Науковець стверджує, що будь-який із зазначених факторів при відхиленні за оптимальні межі може призвести до порушення фінансової безпеки держави. Він також зауважив, що постійне порушення фінансової безпеки шляхом вчинення податкових деліктів призводить до втрати бюджетних надходжень, створює передумови щодо зниження рівня економічної безпеки держави. Однак автор зосередив своє дослідження на широкому спектрі податкових правопорушень (зокрема на ухиленні від оподаткування) і на недостатній ефективності податкової роботи щодо реалізації фіскального потенціалу держави, вбачаючи в них основні загрози економічній безпеці [17].

Отже, показник збирання податків відображає ефективність функціонування всієї податкової системи, зокрема податкових органів. Серед причин недоотримання доходів бюджетами найбільшу роль, на нашу думку, відіграє саме заборгованість за податками, а подальше покриття боргу перед казною залежить від ефективності заходів управління податковим боргом.

Прослідкуємо вплив етапів функціонування податкового боргу на формування потенційних загроз фінансовій безпеці держави (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив етапів функціонування податкового боргу на формування потенційних загроз фінансовій безпеці держави

Етап	Негативні наслідки
Виникнення загрози податкового боргу, прийняття рішення про розстрочення (відстрочення) сплати податкових зобов'язань	У разі ненадання податковим органом права платнику на відстрочення (розстрочення) перехід платника у статус боржника; потенційна втрата ресурсів державою
Факт виявлення неповноти сплати податку	Невідповідність ресурсів, що надійшли до закладених у Законі «Про Державний бюджет» на відповідний період; фінансування за рахунок держави додаткової одиниці в штаті органу ДПС (податкового керуючого)
Облік випадків податкового боргу та контроль за майном боржника, обтяження майна заставою	Гальмування роботи суб'єкта господарювання; взяття під заставу неліквідного майна – ризик непокриття державою збитків
Адміністративний арешт активів	Фінансування заходів контролю за збереженням цілісності майнових об'єктів
Примусова реалізація активів боржника	Втрата надходжень через фінансування заходів з організації торгів; ризик втрати платника податків

Отже, у забезпеченні фінансової безпеки виникає проблема попередження виникнення та наростання податкового боргу, а також підвищення ефективності заходів оптимізації сум створеного боргу до бюджетів.

У науково-практичній літературі представлена надзвичайно різнобічна група дефініцій, що розкривають суть податкового боргу, авторства В. Козюка, О. Дзісяка, С. Тенькова, О. Долгого, В. Верхолаза, Д. Головачова, Ю. Данилова, В. Бортняка, Ю. Туника, О. Тимченко, Ю. Сибірянської та ін. Визначення є неоднаковими за своїм змістом і характеризують явище з різних сторін. З одного

боку, плюралізм позицій авторів доводить суперечливість цього поняття, а з іншого – показує, що у вітчизняній теорії оподаткування практично відсутнє комплексне відображення цього явища. Разом із цим, жодне трактування не ставить стан фінансової безпеки держави у залежність від наявності податкового боргу.

Податковий борг (недоїмка) ми трактуємо як економічні відносини з приводу несанкціонованого запозичення платником податків грошових коштів з бюджетів різних рівнів в обсягу належних до сплати податкових зобов'язань, що зумовлюють негативні наслідки для фінансової безпеки держави. Подальший організаційний процес податково-боргової роботи приводить нас до розуміння сутності податкової заборгованості. Податкова заборгованість – це відносини, що виникають між державою в особі Міністерства доходів і зборів, та податковим боржником у процесі виявлення факту недо-надходження узгоджених податкових зобов'язань до відповідного бюджету, результат яких виступає чинником фінансової безпеки держави.

Отже, податкова заборгованість є негативним явищем, що відволікає фінансові, кадрові та часові ресурси на її адміністрування. Крім цього, викривлюється податкове середовище, адже платники, результати господарювання яких знаходяться на одному рівні, в результаті опиняються в різних фінансових умовах. Найважливіше, що заборгованість загрожує стабільності державних фінансів, призводить до недофінансування запланованих програм і заходів, що позначається на стані фінансової безпеки. До того ж, ця проблема має соціально-економічне забарвлення, оскільки дефіцит бюджетних надходжень зумовлює скорочення потенційних можливостей держави здійснювати вкладення в економіку й нарощувати людський капітал.

Спираючись на результати, можемо зробити висновки, що податки як ресурсний чинник можуть бути для держави як засобом забезпечення безпеки, так і причиною посилення загроз і ризиків (скорочення податкових надходжень до бюджету). Таким чином, у податках і податковій політиці слід бачити: з одного боку, ресурси та інструмент гарантування економічної безпеки, з іншого – чинник негативних змін.

На даний час відсутня система показників, що характеризували б податкову безпеку держави як складову фінансової безпеки держави з податковим боргом в ролі ключового чинника, тому важливим є розроблення такої системи. Відтак законодавча регламентація цієї сфери, на нашу думку, не тільки бажана, а й необхідна.

Для практичної інтерпретації теоретичних результатів ми пропонуємо розробити систему індикаторів для моніторингу податкового боргу, як це зроблено для фінансової безпеки загалом, що стане предметом наших подальших наукових досліджень.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV зі змінами та доповненнями (за станом на.....) / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Юрій С. І. Фінанси : підруч. [Електронний ресурс] / С. І. Юрій, В. М. Федосов. – К. : Знання, 2008. – 611 с. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws/19991130/finans/finans>
3. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і перероб. [Електронний ресурс]. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/37/54/>
4. Фінанси регіону : навч. посіб. [Електронний ресурс] / за ред. М. А. Коваленка. – Херсон : Олді-плюс, 2011. – 312 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12800528/finans/ponyattya_finansovoyi_bezpeki
5. Allen W. Defining and achieving financial stability / Allen W. and Wood G. // *Journal of Financial Stability*. – 2006. – Vol. 2 (2). – P. 52–72.
6. Бурцев В. В. Факторы финансовой безопасности России / В. В. Бурцев // *Менеджмент в России и за рубежом*. – № 1. – 2001.

7. Сухоруков А. Сучасні проблеми фінансової безпеки України / А. Сухоруков. – К. : НІПМБ, 2004. – 117 с.
8. Василик О. Фінансова безпека / О. Василик, С. Мочерний // Економічна енциклопедія : у 3 т., Т. 3. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
9. Козлов С. Банківська система: стан, особливості та взаємозв'язок із фінансовою безпекою / С. Козлов // Юридична газета. – 2005. – № 10. – С. 43–54.
10. Вечканов Г. Экономическая безопасность / Г. Вечканов. – СПб. : Питер, 2007. – 384 с.
11. Концепція економічної безпеки України // Ін-т екон. прогноз. ; кер. проекту В. М. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
12. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами / С. Кульпінський // Фінансова консультація. – 2000. – № 5. – С. 34–38.
13. Наконечна Н. В. Тенденції індикаторів фінансової безпеки України [Електронний ресурс] / Н. В. Наконечна. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/21_9/295_Nak.pdf
14. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : моногр. / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
15. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави: статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
16. Засади формування бюджетної політики держави : моногр. / за наук. ред. М. М. Єрмошенка. – К. : НАУ, 2003. – 284 с.
17. Таранов І. М. Фіскальний потенціал України та ефективність справляння податків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01. «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / І. М. Таранов. – Тернопіль, 2004. – 20 с.